

Н. Й. Четова,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗНО-АСОЦІАТИВНОЇ ПЛОЩИНИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УЯВНЕ У ТВОРАХ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА

Стаття присвячена дослідженню специфіки індивідуально-авторської інтерпретації уявного шляхом реконструкції структури та змісту образно-асоціативної площини концептуального простору уявне у творах Дж.Р.Р.Толкіна.

Ключові слова: уявне, художній концепт, концептуальна метафора, концептуальний простір, образно-асоціативна площина.

Статья посвящена исследованию специфики индивидуальной авторской интерпретации воображаемого путем реконструкции структуры и содержания образно-асоциативной плоскости концептуального пространства ВООБРАЖАЕМОЕ в произведениях Дж.Р.Р.Толкиена.

Ключевые слова: воображаемое, художественный концепт, концептуальная метафора, концептуальное пространство, образно-асоциативная плоскость.

The article is devoted to the revealing of the author's individual perception and interpretation of the imaginary by means of the reconstruction of the content and structural peculiarities of the figuratively associative (or image bearing) plane of the conceptual space of THE IMAGINARY as the highest level of abstraction in J.R.R. Tolkien's literary works.

The reconstruction is done by means of the complex analysis presupposing the investigation of linguistic and cognitive properties of J.R.R. Tolkien's literary works as poetic-cognitive form of realization of the imaginary.

The structure of the figuratively associative plane is being reconstructed of the corresponding layers of six literary concepts of the imaginary, namely MAGIC, MYSTICISM, IMAGINARY CREATURE, IMAGINARY SPACE, IMAGINARY TIME and IMAGINARY THING as mental formations reflecting J.R.R. Tolkien's perception and interpretation of various aspects of the imaginary. It has been proved that the figuratively associative plane of the conceptual space of the imaginary is a model represented by a set of conceptual metaphors.

It has been investigated that according to J.R.R. Tolkien's individual implicated senses the imaginary is associated with dangerous confrontation between Good and Evil and with the change of values. The contradiction between such associations as 'hope' and 'despair', 'danger' and 'safety' characterizes J.R.R. Tolkien's quest rather neatly.

Key words: imaginary, conceptual space, literary concept, conceptual metaphor, figuratively associative (or image bearing) plane.

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки на вивчення когнітивних аспектів мови і пов'язаних з ними специфічних процесів мислення, пізнання та концептуалізації дійсності.

Метою даної розвідки є виявлення специфіки індивідуально-авторського тлумачення уявного шляхом реконструкції образно-асоціативної площини концептуального простору уявне у творах Дж. Р. Р. Толкіна.

Об'єктом дослідження є концептуальний простір уявне, **предметом** виступає образно-асоціативна площина та її конститuentи, актуалізовані у творах Дж. Р. Р. Толкіна.

Методика та методологія дослідження. Конституентами концептуального простору уявне є концепти, які класифікуються як художні (С. О. Аскольдов [1]), тобто такі, що отримують свою репрезентацію у художньому творі і втілюють авторське осмислення явищ дійсності. Реконструкцію образно-асоціативної площини концептуального простору здійснено за методикою, запропонованою проф. В. Г. Ніконовою [3], що уможливило моделювання структури площини у вигляді системи складників, компонентами якої є набір концептуальних схем.

Ця розвідка є продовженням дослідження особливостей ідентифікації, актуалізації та функціонування концептуального простору уявне та його складників у творах Дж. Р. Р. Толкіна.

Для представлення змісту художніх концептів необхідно проаналізувати текстові функціонування мовних репрезентацій концептів, які можуть дати уявлення про актуальність тих чи інших ознак концептів [2, с. 271-272]. Словникові статті різних типів, безумовно, відображають багато граней змісту концепту, однак часто важлива для розуміння змісту концепту інформація емоційного та оцінного характеру залишається за межами словникової статті. Таким чином, крім узагальнено-змістового шару, кожна людина в залежності від її досвіду та індивідуального сприйняття вкладає у той чи інший концепт додатковий зміст – особливі асоціації, формуючи тим самим окремі, індивідуально-чуттєвий або образно-асоціативний шар.

У сучасній лінгвокогнітивній парадигмі асоціації слугують тлумаченню й розумінню поняття (зазвичай невідомого), яке відбувається на основі іншого, більш відомого та зрозумілого, тобто осмислення однієї галузі знань відбувається кризь призму іншої, що називається метафоричною концептуалізацією або концептуальною метафорою [5, с. 10].

У плані метафоричного осмислення твори Дж.Р.Р. Толкіна є надзвичайно багатим для дослідження авторських асоціацій. Розглянемо реалізацію образно-асоціативного шару кожного з художніх концептів (ХК) уявного – МАГІЯ, містика, уявний простір, істота, час і предмет, ідентифікованих шляхом диференційованого підходу, який передбачає залучення семантичного й асоціативного аспектів або ж їх комбінування [4].

МАГІЯ. Формуванню образно-асоціативного шару ХК МАГІЯ слугувало виявлення індивідуально-авторських асоціацій, які знайшли своє відображення в контексті кількох концептуальних метафор (КМ). Наприклад, в уривку *Many became enamoured of the Darkness and the black arts*: <...> [ТТ, р. 286] магію замінено на чорне мистецтво, що свідчить про її ототожнення з естетичною майстерністю, завдяки чому реалізується КМ MAGIC IS AN ART 'МАГІЯ – ЦЕ МИСТЕЦТВО'. В реченні <...> then let all put doubt aside that this thing is indeed what the Wise have declared: <...> [FR, р. 267] під словом *the Wise* маються на увазі чарівники, яких письменник вважає мудрецами, що слугує ідентифікації КМ MAGIC IS A WISDOM 'МАГІЯ – ЦЕ МУДРІСТЬ'. З контексту *Say, are you not a wizard, some spy from Saruman, or phantoms of his craft?* [ТТ, р. 113] зрозуміло, що поведитель чаклуна Сарумана – Володар Перстенів – теж практикує магію, яка в даному реченні вербалізується лексемою *craft*, тобто у письменника магія асоціюється з ремеслом. Звідси актуалізація ще однієї концептуальної метафори – MAGIC IS A CRAFT 'МАГІЯ – ЦЕ МАЙСТЕРНІСТЬ'.

Усього у ході дослідження виявлені 16 концептуальних метафор, які представляють образно-асоціативний шар ХК МАГІЯ, яка уподібнюється абстрактному явищу: таємниці, надзвичайності, добру / злу, владі, небезпеці, силі, дару, мудрості;

предмету: засобу / інструменту; діяльності: гри, науки, перетворенню, мистецтву, майстерності, обману. У художньому світі Дж.Р.Р. Толкіна магія отримує індивідуально-авторську інтерпретацію: *це дар, специфічна сила, природна у чарівному середовищі, яка є засобом впливу на оточуючий світ; особливе знання наукового характеру, яке можна опанувати; мистецтво творчого застосування сили*. Виявляється, що в метафоричному представленні концептуальний референт магія має стійкі асоціації з видами людської діяльності (зокрема, навчанням, управлінням тощо), зі станами людини (страхом, захопленням та ін.).

МІСТИКА. Індивідуально-авторського тлумачення у циклі про Середзем'я Дж.Р.Р. Толкіна не уник й ХК містика. Наприклад, у реченні *They began to feel that all this country was unreal, and that they were stumbling through an ominous dream that led to no awakening* [FR, p. 132] містика через вербалізатори *ominous dream* експлікується одразу двома концептуальними метафорами: *MYSTICISM IS A DREAM* 'містика – це марення / видіння / сновидіння' та *MYSTICISM IS AN OMEN* 'містика – це знак' (ознака, прикмета). КМ *MYSTICISM IS A FATE* 'містика – це доля / фатум' реконструйовано з речення *But his life is charmed, or fate spares him for some other end* [ТТ, p. 268], де містика проявляється через наміри долі щодо героя. З контексту *But few dared to cross the cursed spot, and none dared to dive into the shivering water or recover the precious stones that fell from his rotting carcass* [Н, p. 295] прокляті речі або місця у людей асоціюються з містикою, на підставі чого актуалізується КМ *MYSTICISM IS A DAMNATION* 'містика – це прокляття'. Аналогічного сприйняття зазнають і дивні, незрозумілі місця чи місцевості, як-от у наступних двох прикладах: *You were in gravest peril while you wore the Ring, for then you were half in the wraith-world yourself, and they might have seized you* [FR, p. 234] та *<...> cold and hard and solid it seemed to his touch in a phantom world of horror, <...>* [ТТ, p. 338], де світ примар є містичною обителю привидів і тіней, їх таємничим прихистком. Така інтерпретація реконструює КМ *MYSTICISM IS AN OTHERWORLD* 'містика – це потойбіччя'.

Усього у ході дослідження виявлені 15 концептуальних метафор, які представляють образно-асоціативний шар ХК містика, яка експлікується як предмет: знак; як надприродне явище: потойбіччя; як абстрактне явище: таємниця, доля / фатум, безсмертя, невизначеність, невідомість, загадка, невидимість, знак; як діяльність: прокляття, пророцтво, марення / видіння / сновидіння, зникнення, передчуття. Таким чином, у художньому світі Дж.Р.Р. Толкіна містика інтерпретується як таємний, доленосний, пророчий знак ззовні, отриманий як винагорода або покарання задля самовизначення та завершення своєї місії.

УЯВНА ІСТОТА. Розгляд конотацій щодо уявної істоти розкриває образно-асоціативні потенції ХК уявна істота (ХИМЕРА). Наприклад, контекст *It is a mark of evil things that came in the Great Darkness that they cannot abide the Sun...* [ТТ, p. 76] повідомляє про негативну поведінку, аморальність істот і тим самим реалізує КМ *IMAGINARY CREATURE IS AN EVIL* 'уявна істота (ХИМЕРА) – це зло'. Наступне речення *Tell me what you want done, and I will try it, if I have to walk from here to the East of East and fight the wild Were-worms in the Last Desert* [Н, p. 23] свідчить про надприродну здатність химери перетворюватися в інше створіння й ототожнює її з оберненими істотами, на основі чого реконструйовано КМ *IMAGINARY CREATURE IS A TRANSFORMER* 'уявна істота (ХИМЕРА) – це ПЕРЕВЕРТЕНЬ'. Завдяки метафоричному осмисленню уявної істоти у військових термінах у контексті *Treachery, treachery I fear; treachery of that miserable creature*» [RK, p. 89] виявлено випадок віроломства, відмови від власних переконань і поглядів, що уможливило вилучення КМ *IMAGINARY CREATURE IS A TRAITOR* 'уявна істота (ХИМЕРА) – це ЗРАДНИК'. Зміст речень *The wise speak only of what they know, Grima son of Gálmód. A witless worm have you become. Therefore be silent, and keep your forked tongue behind your teeth* [ТТ, p. 118] представляє істоту у вигляді черва з роздвоєним язиком, що далі в тексті розтлумачується як брехня, невідповідність слів, учинків справжнім переконанням, намірам, почуттям. Така інтерпретація нещирості й удаваної доброзичливості, під якою приховані лихі наміри, надала можливість вилучити КМ *IMAGINARY CREATURE IS A HYPOCRITE* 'уявна істота (ХИМЕРА) – це ЛИЦЕМІР'.

Усього у ході дослідження виявлені 13 концептуальних метафор, які представляють образно-асоціативний шар ХК уявна істота (ХИМЕРА), яка характеризується як надприродне явище: чудовисько, примара, перевертень; як абстрактне явище: небезпека, жорстокість, зло, нікчемність; як діяльність: дикун, ворог, лицемір, роздвоєння особистості, зрадник, хижак. Весь корпус проаналізованих концептуальних метафоричних схем дозволяє розкрити авторське осмислення химери (уявної істоти), яке Дж.Р.Р. Толкіном есплікується наступним чином: *химера як ница, підступна, жорстока, нікчемна потвора, як небезпечний хижак, як лицемірне, зрадливе зло, примарна проекція й одержимість*. В аналізованих творах химерне в образі уявних істот отримує оригінально-авторську інтерпретацію. В образах привидів, що переслідують героїв, письменник відкриває потайний, підсвідомий вимір: примари постають певними психічними проекціями несвідомих фобій, тривог, сподівань і прагнень героїв.

УЯВНИЙ ПРЕДМЕТ. Авторські асоціації стосовно ХК уявний предмет (АРТЕФАКТ) мають вигляд набору наступних концептуальних метафор. Так, асоціація, пов'язана з уявними предметами та представлена КМ *IMAGINARY THING IS A POWER* 'уявний предмет (АРТЕФАКТ) – це СИЛА / ВЛАДА', була отримана при розгляді наступних речень: *He paused, and then said slowly in a deep voice: 'This is the Master-ring, the One Ring to rule them all* [FR, p. 60]; *A Ring of Power looks after itself, Frodo. It may slip off treacherously, but its keeper never abandons it* [FR, p. 64]; *The Ruling Ring? If we could command that, then the Power would pass to us* [FR, p. 273], у яких здебільшого йдеться про надзвичайні властивості – силу та владу, якими володіють артефакти. КМ *IMAGINARY THING IS A BURDEN* 'уявний предмет (АРТЕФАКТ) – це ТЯГАР' реконструйована у контекстах на зразок *Without any clear purpose he drew out the Ring and put it on again. Immediately he felt the great burden of its weight, and felt afresh <...>* [RK, p. 174], у якому йдеться про те, що Перстень є специфічним предметом для свого власника – він є тягарем, що з часом важчає і стає майже нестерпним. На основі контексту *I can put it no plainer than by saying that Bilbo was meant to find the Ring, and not by its maker. In which case you also were meant to have it* [FR, p. 65], а саме відношення між тематичним словом *the Ring* та словосполученням *meant to*, яке інформує читача про те, що Більбо судилося знайти Перстень, який докорінно змінив його долю, реконструйовано КМ *IMAGINARY THING IS A DOOM / FATE* 'уявний предмет (АРТЕФАКТ) – це ДОЛЯ'. Зміст речення *We can no longer be tempted to use the Ring* [ТТ, p. 104], в якому розповідається про спокусливу дію Перстня, слугує реалізації КМ *IMAGINARY THING IS A TEMPTATION* 'уявний предмет (АРТЕФАКТ) – це СПОКУСА'.

Усього у ході дослідження виявлені 23 концептуальні метафори, які представляють образно-асоціативний шар ХК уявний предмет (АРТЕФАКТ), який уподібнюється надприродному явищу: магії; живій істоті: зраднику, захиснику, провокатору, руйнівнику; абстрактному явищу: небезпеці, агрибуту, долі, унікальності, злу, страху, надії, тягару, сили / владі; діяльності: спокуси, підказці, допомозі, прокляттю; предмету: зброї, скарбу, комунікації та коштовності. Реконструйовані метафори пов'язані переважно з психологічним сприйняттям уявних предметів та їх практичним застосуванням.

УЯВНИЙ ПРОСТІР. У результаті осмислення уявного простору творів Дж.Р.Р. Толкіна реконструйовано низку концептуальних метафор. Так, у контексті *There are Elf-havens west of my land, the Shire where Hobbits live* [FR, p. 363] реконструйовано КМ *IMAGINARY SPACE IS A LANDMARK* 'уявний простір – це ОРІЄНТИР'. Концептуальна метафора *IMAGINARY*

SPACE IS A VISION 'уявний простір – це марево' реалізована в реченнях *He seemed to be in a world of mist in which there were only shadows: the Ring was upon him* [FR, p. 416] та *Mirror went altogether dark, as dark as if a hole had opened in the world of sight*. <...> [FR, p. 379], де перед героями відкриваються невідомі, незрозумілі простори, схожі на імлу, туман, мряку, що асоціюється з маревом. В уривку *... a land defiled, diseased beyond all healing – unless the Great Sea should enter in and wash it with oblivion* [ТТ, p. 239] Велике Море є місцем забуття, що слугує реконструкції КМ IMAGINARY SPACE IS AN OBLIVION 'уявний простір – це забуття'. Прихована Земля в реченні *'You passed through the Hidden Land,' said Faramir, 'but it seems that you little understood its power* [ТТ, p. 275] є втіленням КМ IMAGINARY SPACE IS A SECRET 'уявний простір – це таємниця'.

Усього у ході дослідження виявлені 15 концептуальних метафор, які представляють образно-асоціативний шар ХК уявний простір, який уподібнюється живій істоті: цілитель; предмету: вмістилищу / контейнеру; надприродному явищу: чуду, мареву, потойбіччу; абстрактному явищу: таємниці, цвинтару, пастці, локації, орієнтиру, казці, забуттю, безпеці, смерті, домівці. Таким чином, у результаті концептуального преосмислення уявного простору виявлено ряд авторських асоціацій, які характеризують ХК уявний простір у творах Дж.Р.Р. Толкіна. Отже, уявний місцевості притаманні певна таємничість, казковість, дивовижність. Це місце, де можна зазнати зцілення та, навіть, забуття, місце, яке може слугувати домівкою, пристанком і, часом, пасткою чи цвинтарем.

УЯВНИЙ ЧАС. Розглянемо втілення у творах Дж.Р.Р. Толкіна концептуальних метафор, пов'язаних з ХК уявний час. Використане у реченні *Then Shadowfax gathered himself together and sprang away, and the night flowed over him like a roaring wind* [RK, p. 20] дієслово *to flow over* ('налинути') підтверджує, що дана метафора може бути віднесена до КМ ЧАС – це річка / потік. У наступних прикладах час виступає в ролі зловісної сили, руйнівника, що реалізує концептуальну метафору IMAGINARY TIME IS A DESTROYER 'уявний час – це руйнівник': *Fire flew from his feet; night rushed over him* [ТТ, p. 206], *'These are the strangest trees that ever I saw,' he said; 'and I have seen many an oak grow from acorn to ruinous age* [ТТ, p. 152]. До прикладів, що характеризують час як вмістище подій і реалізують КМ IMAGINARY TIME IS A CONTAINER 'уявний час – це контейнер / вмістилище', відносяться контексти: <...> *remembering times when they were lords* [FR, p. 141]; <...> *he had now wandered into strange regions <...>, into times when the world was wider <...>* [FR, p. 142] та ін.

У реченні *'But to the Riders of the Mark it seems so long ago,' said Aragorn, 'that the raising of this house is but a memory of song, and the years before are lost in the mist of time* [ТТ, p. 112] час представляється чимось ледь вловимим, тому він ототожнюється з туманом (КМ IMAGINARY TIME IS A MIST 'уявний час – це туман'). У наступному прикладі використовується метафоричне порівняння, що реалізує КМ IMAGINARY TIME IS A WIND 'уявний час – це вітер'. Ураження ще більш посилюється за допомогою епітета *roaring* 'такий, що реве': *Then Shadowfax gathered himself together and sprang away, and the night flowed over him like a roaring wind* [RK, p. 20]. Досить цікавим, на наш погляд, є речення *Time doesn't seem to pass here: it just is* [FR, p. 243], де йдеться про особливий стан, який можна назвати ахронією: це повна відсутність референції часу, коли час «зупиняється». Даний приклад слугує втіленню КМ IMAGINARY TIME IS AN ACHRONOLOGY 'уявний час – це ахронологічність'.

Усього у ході дослідження виявлені 23 концептуальні метафори, які розкривають образно-асоціативний шар ХК уявний час, який представляється як жива істота: цілитель, птах, руйнівник, перетворювач; як предмет: вмістилище / контейнер, дарунок; як діяльність: здогадка / припущення; як надприродне явище: чудо, казка, ахронічність; як абстрактне явище: довготривалість, вихідна (відправна) точка, естафета, нескінченність, цінність, відрізок, незліченність, беззмістовність, відсутність (неіснування); як явище природи: вітер, туман, потік / річка.

Узагальнюючи концептуальне преосмислення уявного часу, можна відзначити, що, оскільки ХК уявний час за своєю природою неоднорідний, абстрактний і багатогранний, при відборі засобів його експлікації Дж.Р.Р. Толкін часто вдається до використання стилістичних засобів, найвлучнішим із яких є метафора, які сприяють створенню більш виразної картини об'єктивації ХК уявний час. Значущість кожної із реконструйованих концептуальних метафор обумовлена особливостями аналізованих творів, у яких згадка про час слугує, насамперед, для вказівки крапки на часовій осі, до якої прив'язана вагома подія. Важливими у сенсі виявлених метафор є значення *певного відрізка часу, протягом якого сталося щось варте згадки, щось, що вміщає в себе естафету важливих причинно-наслідкових подій, що відбуваються з героями творів разом із швидкоплинністю та без поворотністю самого часу, який є безцінним дарунком задля кардинальних змін, зцілює та робить дива*. Це можна пояснити тим, що у циклі про Середзем'я світ не залишається незмінним. У ньому ведеться непримиренна боротьба Добра зі Злом, яка змінює все: і головних героїв, і устрій життя всіх мешканців Середзем'я, і сам світ, у якому вони живуть, а з ним – і світогляд читача, який уже ніколи не зможе дивитися на оточуючу його реальність колишніми очима.

Сукупна інформація образно-асоціативних шарів художніх концептів *уявного* (всі реконструйовані концептуальні метафори) утворює образно-асоціативну площину концептуального простору уявне у творах Дж.Р.Р. Толкіна і має вигляд системи систем (рис. 1). У складі концептуальних метафор, що формують образно-асоціативний шар цих концептів, виявлено шість концептуальних сфер джерела: абстрактне явище, надприродне явище, предмет, діяльність, жива істота, природне явище, серед яких найбільш задіяними виявилися перші чотири, на які припадає одразу чотири-п'ять ключових художніх концептів, що свідчить про те, що у Дж.Р.Р.Толкіна уявне асоціюється з абстрактним надприродним явищем, яке проявляється через особливі предметність та діяльність.

У результаті групування всіх асоціацій, структурованих у досліджуваних художніх концептах *уявного*, та їх ієрархічного розташування на основі кількісних параметрів реалізації, було виявлено найчастотніші асоціації, а саме: *небезпека і Добро / Зло*, що у лаконічній формі розкриває квітесенцію авторських асоціацій з уявним: *небезпечно протистояння між Добром і Злом*, що, власне, і є головною темою творів Дж.Р.Р. Толкіна. Іншими найчастішими авторськими асоціаціями з уявним є: *доля, зцілення, влада, жива істота, дар*, котрі віддзеркалюють віру героїв і самого автора у вищі сили та Долю та можуть стати дарунком, здійснити неможливе, зцілити або ж зрадити, проклясти і знищити. *Перетворення та цінність* реалізують ще одну групу асоціацій, закладених у циклі про Середзем'я, – *зміна цінностей*. Крім того, певне протиріччя в асоціаціях (*надія та безнадійність, безпека та небезпека*) досить вдало характеризують місію головних героїв. Таке специфічне осмислення магії, містики, уявних істот, предметів, простору та часу зумовлене фоновими знаннями Дж.Р.Р.Толкіна, соціальним, культурними та релігійним факторами доби, коли жив та творив письменник, що знайшло своє відображення в уявному світі Середзем'я.

Осмислення майстром пера не лише згубних наслідків війни, а й природи страждань людини в період економічної кризи, витоків та впливу на долю людства тоталітаризму (що вилилося у негативній забарвленості досліджуваних понять), пошуків людиною душевної гармонії в умовах технічної цивілізації, на фоні міжвоєнного періоду відображення стану свідомості та самовизначення людини у світі (що зумовило появу нот перемир'я, сподівань та фатальності) результували в концептах-корелятах асоціативної концептосфери. Тож осмислення суперечностей між окремою особистістю і суспільством, з'ясування стосунків між Людиною та Світом стало стрижневим у площині асоціативної концептосфери.

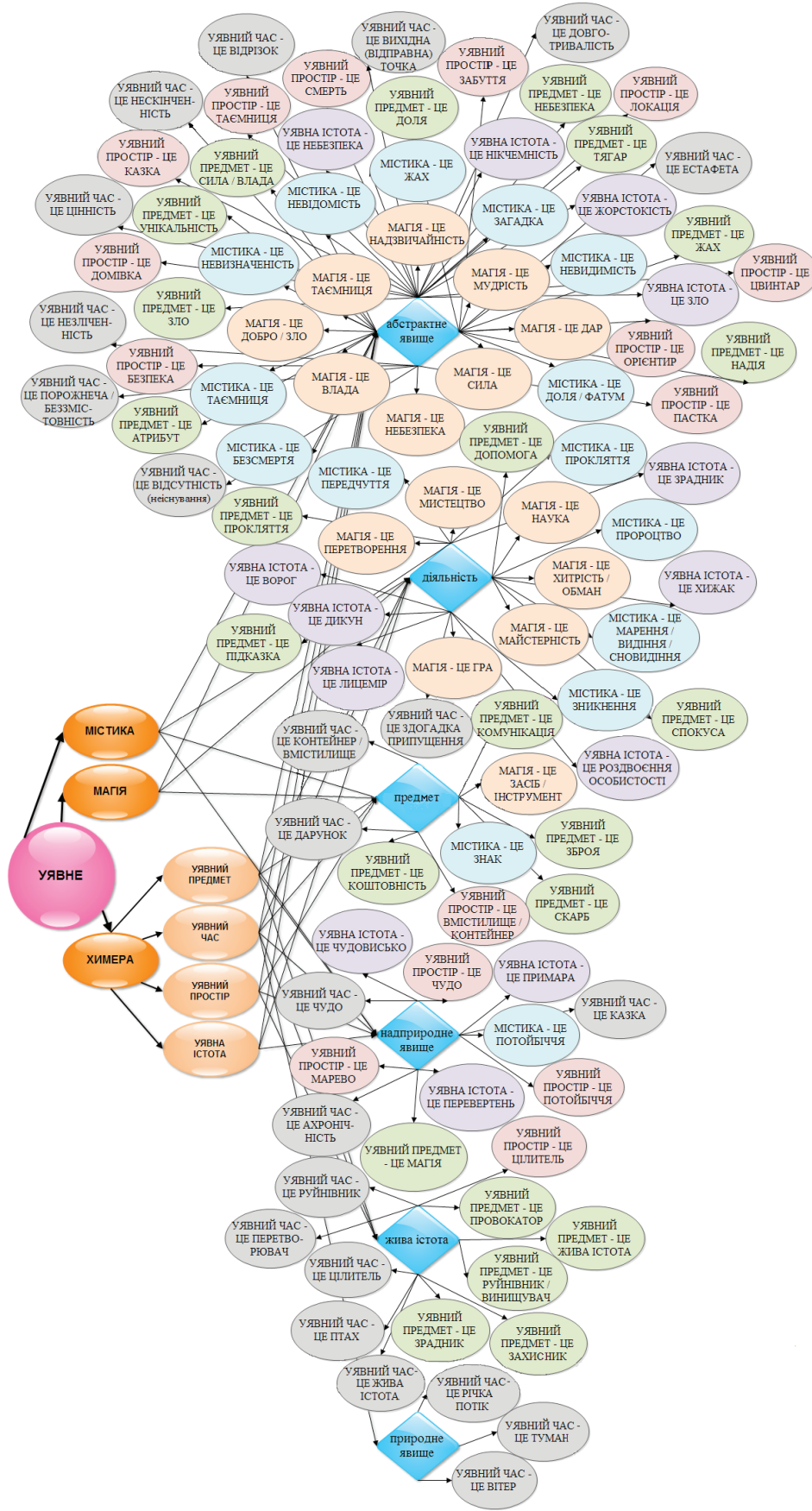

Рис. 1. Образно-асоціативна площина концептуального простору уявне у творах Дж.Р.Р.Толкіна

Література:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Ан-тология / Под ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 267-279.
2. Крючкова Н. В. Методы изучения концептов / Н. В. Крючкова // Русская и сопоставительная филология : состояние и перспективы : Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4-6 октября 2004 г.) : Труды и материалы : / Под общ. ред. К.Р. Галиуллина. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С. 271-272.
3. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра : поетико-когнітивний аналіз : дис.... доктора філол. Наук : 10.02.04 / В. Г. Ніконова. – К., 2008. – 558 с.
4. Четова Н. Й. Особливості ідентифікації художніх концептів уявного у фентезійній картині світу творів Дж.Р.Р.Толкіна / Н. Й. Четова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Випуск 38. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – 280 с.
5. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.

Ілюстративний матеріал

- H – Tolkien J. R. R. The Hobbit. – London : Harper Collins Publishers, 2006. – 390 p.
FR – Tolkien J. R. R. The Fellowship of the Ring. – Boston – New York : Houghton Mifflin Co., 2001. – 424 p.
TT – Tolkien J. R. R. The Two Towers. – Boston – New York : Houghton Mifflin Co., 2001. – 352 p.
RK – Tolkien J. R. R. The Return of the King. – Boston – New York : Houghton Mifflin Co., 2001. – 440 p.